

INDHOLD

Sophus Clausen - en studiebog
© 1977 by Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag A.S. Copenhagen
Fotografisk, mekanisk eller anden form
for gengivelse eller mangfoldiggørelse
af denne bog eller dele heraf
er ikke tilladt ifølge
gældende dansk lov om ophavsret
Typografi og omslag ved Erling Rasch
Bogen er sat med Linotype Optima og Aldus
og trykt hos Nordisk Bogproduktion A.S. Haslev
Printed in Denmark 1977
ISBN 87-01-55982-6

Dansklærerforeningens konsulenter:
Peter Olivarius og
Poul Paludan

FORORD	9
I. DRØMMEN, DEN UNGE SOPHUS CLAUSSEN	
INDTIL 1887	13
1. Hvorfor læse Sophus Clausen - hvorfor læse for- fatterskab	13
2. Digteren	15
3. Ungdom og forudsætninger	17
4. Den erotiske splittelse	18
5. <i>Unge Bønder</i>	23
5.1-5.1.1 citatsamling fra <i>Unge Bønder</i>	24
6. <i>Jord og Sjæl</i> . Erotisk splittelse og lynisk gennem- brud	38
II. EN DRØM OM EN DRØM, 1887-1896	
1. Fortrydelse	42
2. Tre kvindeportrætter	43
2.1 <i>Sang</i>	43
2.2 <i>Rejseminder</i>	44
2.3 <i>Anadyomene</i>	46
3. Mennesket og digteren	47
3.1 <i>Mennesket og Digteren</i>	47
4. Rejseår og Baudelaire	52
4.1 <i>Baudelaire-portræt (Jord og Sjæl)</i>	54
5. Rejseårenes erotiske univers	59
6. Valfart i erotiske provinser	61
6.1 <i>Ekkátana (Valfart)</i>	63
6.2 <i>Det tabte Paradis (Valfart)</i>	65
7. Kunstneren som stående udenfor livet	66
7.1. <i>Medici-fontænen (Antonius i Paris)</i>	67
7.2 <i>Pietà (Valfart)</i>	67

III. ISVINTRE OG VULKANUDBRUD. 1896-1917	69	6.2 - prægtigere Blomster	137
1. Produktionskrise og ny forløsning	69	6.3 - klip fra notesbøgerne ca. 1906	138
1.1 Isvinter (<i>Jord og Sjæl</i>)	69	6.4 <i>Djævleriet</i>	139
1.2 <i>Imperia</i>	70	6.5 <i>Mennesket</i>	140
2. Digteren og tiden	72	7. Tiden efter djævlerierne	143
2.1 Udstødelsen (<i>Jord og Sjæl</i>)	72	7.1 <i>Dromingen af Thule</i>	144
2.2 Bekræftelsen (<i>Jord og Sjæl</i>)	73	7.2 Tiden efter 1. verdenskrig (<i>Foraarstaler</i>)	146
2.3 Krig og Aand	75	7.3 Vulkankraft i naturen	147
3. Digtning og det dæmoniske	75		
3.1 <i>Trappen til Helvæde</i>	76	IVb. DET HEROISKE	149
4. Inspiration	86	1. Sammehæng eller tilfældighed	149
4.1 I <i>Normannernes Spor</i> (<i>Løvetandsfrug</i>)	87	2. Dannelsen af den heroiske forestilling	152
5. Skaberkraften	88	2.1 Lysten fremfor driften	152
5.1 Midsommer	90	2.2 De åndelige værdier	153
		2.3 Handlingernes romantik	153
IVa. DET BORGERLIGE OPRØR	95	3. Tidligere helte og brugen af dem	154
1. Indledning	95	3.1 Napoleon (<i>Valfart</i>)	154
<i>Brev fra Karen Blixen til Thomas Dinesen</i>	103	3.2 <i>Afrodites Dampe</i>	155
2. Det trodske i samtiden	105	3.3 Heltemod	156
2.1 <i>Trefoden</i>	105	3.4 <i>Indbydelse til Rejse</i>	157
2.2 Junker Firkløver - Kløver Knægt (<i>Byen, Junker Firkløver</i>)	110	4. Den heroiske tid	159
2.3 <i>Parken og Staden</i>	117	4.1 Uden frygt for slanger (<i>Valfart</i>)	159
2.4 - en ny psykologi (<i>Graaben</i>)	118	4.2 Den skønne nødvendighed (<i>Valfart</i>)	160
3. En livsanskuelse paa Elskov grundet	119	5. Den heroiske tolkning af tilfældet	162
3.1 <i>Til Alle</i>	119	5.1 Et træf (<i>Valfart</i>)	162
3.2 <i>Nattevagt</i>	123	5.2 Det dagligdags tilfælde (<i>Valfart</i>)	163
3.3 <i>Rimbrev til Herman Bang</i>	124	6. Det heroiske som adgang til en verdenssammenhæng	164
4. Den politiske drøm	125	6.1 - alle tings samstemmen	164
4.1 Splittelsens heling og konsekvenserne	125	6.2 - den dobbelte verden	165
4.2 <i>Arbejdersken</i>	126	6.3 <i>Nætter</i>	166
4.3 Den politiske Sophus Clausen	132	7. At udfolde det heroiske	171
5. Fascineret af troldskheden	134	7.1 - det drejer sig ikke om genkærligheden	171
5.1 <i>Valfart</i>	134	7.2 <i>Heroica</i>	171
6. Djævlerier	137		
6.1 - tag de skæve	137		

V. VERSET SOM ORGAN	173
1. Organ og instrument	173
2. Digteren, et instrument med specielle evner	175
2.1 Øre og lyd (<i>Jord og Sjæl</i>)	175
2.2 Kaldelsen	175
2.3 Paralleller	176
3. Prosa eller poesi	176
3.1 Forskellen	176
3.2 Hvad verset kan!	177
4. Verset som indsigt	177
4.1 Aandens Nøgler (<i>Fornarrstaler</i>)	177
4.2 Åndens enhed (<i>Fornarrstaler</i>)	178
VI. PROFETEN, SOPHUS CLAUSSEN FRA 1918-31	180
1. Den ældre Sophus Clausen	180
2. Det kvindelige i manden	181
2.1 Det ormstukne indre	181
2.2 <i>Fantasia (Heroica)</i>	182
3. Livets og digtets skabelse	184
3.1 Skabelse	185
4. Verdensåndens stemme	185
4.1 Inspiration og verset	185
4.2 Formen er indholdet	186
4.3 Heksameteret	187
4.4 <i>Atomerns Optør</i>	188
5. Profeten og den skjulte verden	193
5.1 <i>Anraabelse</i>	193
5.2 <i>Toesyn</i>	194
5.3 <i>Under en Søtoppøl</i>	195
5.4 <i>Høvdingdød</i>	196
ARBEJDSOPGAVER	198
NOTER OG ORDFORKLARINGER	213
LITTERATUROVERSIGT OVER SOPHUS CLAUSSENS VÆRKER OG VÆRKER OM SOPHUS CLAUSSEN	232

FORORD

Der ligger en dobbelt hensigt bag udgivelsen af dette udvalg af Sophus Clausen-tekster. For det første har vi villet udnytte de muligheder, læseplanerne for dansk i gymnasiet og HF åbner for at gå i dybden med et større stof-område, in casu altså et forfatterskab. Vi har derfor lagt bogen til rette sådan, at den ikke blot er en indføring i et enkelt forfatterskab, men samtidig rummer en teoretisk dimension, idet den giver prøver på de problemstillinger, man overhovedet arbejder med, når man studerer et forfatterskab.

For det andet har vi villet imødekomme behovet for tilgængelige – og i undervisningen anvendelige – Clausen-tekster. Det forhold, at elever i HF, gymnasiet og seminarerne i heldigste fald kun ville stifte bekendtskab med et af de mærkeligste, på mange områder udfordrende og spændende moderne danske forfatterskaber gennem et par enkelte digte i et større litteraturudvalg, er der hermed rådet bod på. Men der er andre end disse så at sige ydre årsager til netop at lægge et udvalg af Clausen-tekster frem. Få andre forfatterskaber giver i den grad mulighed for at arbejde med den overordnede problemstilling i forfatterskabslæsning: hvilket forhold eksisterer der mellem en forfatters personlige udviklingsforløb og den tematiske udvikling i hans digtning? Sophus Clausen var i høj grad bevidst om de personlige forudsætninger for og omkostninger ved sin digtning. Ingen dansk forfatter har vel som han reflekteret over, meddelt sig om og digtet på disse forudsætninger. Det gør det muligt at fremlægge et meget omfattende tekstmateriale om forholdet mellem en forfatters liv, person og digtning. Men bogen er ikke i traditionel forstand biografisk. Vi har ikke set det som vores op-

V. VERSET SOM ORGAN

1. Organ og instrument

Verset var for Sophus Clausen mere end bare noget man skrev. Det var et mønster, som åbnede for ekstra-betydninger i de anvendte ord. Disse betydninger var ikke tilfældige, før ordene var anbragt på deres plads i versets rytme.

Man kunne bruge følgende eksempel som illustration af versets specielle fremkaldende evne: et bestemt instrument, fløjten f.eks., fremhæver andre af grundtonen a's overtoner end trompeten, deraf den forskellige klangfarve. Den anderledes form og det forskellige materiale gør udslaget. På samme måde med verset. Det drejer ordet i sit materiale, rytmen og rimet, og kalder derved dets ekstra-betydninger (konnotationer) frem, uden at hovedbetydningen af den grund forsvinder. Eksemplet er på det sproglige plan i virkeligheden det samme, som blev behandlet på det forestillingsmæssige plan i forbindelse med historien om skøgen og Jeanne d'Arc i indledningen til kap. IVb „Det heroiske“, s. 151.

Verset var et slags øre, et organ, som kunne udskille og høre ting, man normalt ikke hører. Titlens sammenstilling – verset som organ – brugte Clausen aldrig ordret selv, men han brugte ordet organ til at karakterisere versets evne.

De billeder, han bruger til at beskrive det iøvrigt, drejer sig for de flestes vedkommende om en eller anden form for *gentagelsesøve*, et ekkorum, der opbevarer ord og rytmer over lange tidsrum skjult for den almindelige, daglige bevidsthed.

I det øjeblik verset så går i gang, bringes de glemte eller skjulte størrelser frem i bevidstheden igen. Det genkender

3 Det er en Dyst at fælde store Træer –
Men ogsaa det: at faa dem til at vokse
med kæmpestærke, vidt udbredte Arme
og Rødder dybt i Mulden – lige meget
om Træet stiger, skabt af selve Jorden,
eller som Tankedaad af Ord og Farve.

4 Det er en Dyst som fryder hele Riget
at faa lagt Baand paa vore svære Kræfter,
naar vi er lige ved at fange Sejren ...
Og det er Dyst at gribe Livets Gang,
for een i gylden Mønt, for een i Sang,
og ikke have glemte, mens det var Tide,
det rette Ord, som da var værdt at vide.

5 Det er en Dyst at have Kraft som Aand
og ikke taale Straf af nogen Næve.
Hvis du fordømmes, skal du møde Dommen
med Ord, som har fem Fingre paa hver Haand.
[Skrevet 1922, trykt i *Heroica* 1925]

bag forskellige fremtrædelsesformer en fælles lidenskab, f.eks. som i digtet *Mennesket*, hvor *Vidunderhornet* (= verset) gør det muligt at trænge gennem den skræmmende overflade, den giftige slange, ned til det levende bag løvet; og det man genkender, frygter man mindre.

Verset bliver det sted eller det instrument, som er i stand til at løfte private ønsker og forhold op til et alment plan, og hermed menes ganske konkret, at f.eks. den unge virkelige pige Mary, som Sophus Clausen kendte i 1884-85, mister sine individuelle navngivne træk, når hun kommer til at indgå i et digt. Det samme sker med deres indbyrdes historie. Det, der bliver tilbage er grundlæggende tilbøjeligheder mand og kvinde imellem.

Clausen oplevede dette som en frigørende evne og opdyrkede den til en slags livsregel, hvilket medførte, at hans private, individuelle liv gled ham af hænde. Først når han digter, oplever han noget: „Af livet i mit Værk, jeg aner Livet i mig selv“ (*Skabelse*). Nok er verset et organ, men det kan ikke kontrolleres fuldstændigt og igangsættes på kommando – og det værste er, i forhold til digterens private skæbne, at versets verden er en renset og stiliseret verden, hvor ingen virkelige mennesker er. Man går ikke i seng med et vers og kan aldrig blive fysisk mæt af et frokostdigt. Hvad Baudelaire måtte bruge narkotiske stoffer til, nemlig til at fordoble sig selv (se kap. II, 4.1 & IVb, 1), det brugte Clausen verset til. Hans vers, fastholdt han, var rene og aldrig skrevet i hallucinationer, de var det greb „der knytter de tusinde Former“ (*Nætter*). Derfor blev han heller ikke den store opløser som Baudelaire, og ønskede det heller ikke.

2. Digteren, et instrument med specielle evner

2.1 Øre og lyd

Efter i *Jord og Sjæl* at have skildret 1880'erne som en frisk og oprigtig tid, der helst så alle lyrikere afskaffet til fordel for prosaister, fortsætter han:

[...]

Hvis der er én imellem os, der ikke holder af Musik, tror man saa, vi kunde gaa hen og afskaffe den, naar dog det menneskelige Øre er saaledes bygget, at det opfanger Tonerne, som en Grotte opfanger Bølgeplasket, og naar vi desuden har Takten i vort Nervesystem, saa at vi marcherer og danser med Lidenskab?

Men i Firserne vilde den misføjede Mand, hvis han var Skribent, have foreslaaet at udrydde den Støj som kaldes Musik – rent ud. Verset er en lignende Grotte bygget paa Ord og Rhythmer til Opbevaring af Klange og Lysglimt, Storme eller Anelser, som ellers gaar Mennesket goldt forbi.

Hvor Ord mangler, hjælper pludselig et Vers ...

[...]

[Løvetandsfnug 1918, s. 125]

2.2 Kaldelsen

Når et ungt menneske sætter sig for at blive digter, vil man normalt fortælle ham, at han dermed siger farvel til et behageligt liv:

[...]

Men Hensynet til disse Stavnsbaand vil hurtigt blive et Bispørgsmaal. Det afgørende er, om Ynglingen ejer et Middel til at udtrykke sin Sandhed, et Middel, der giver den ønskede Genlyd af Stemmer i hans Sind og saaledes kontrollerer sig selv. Dette kan man sige om Verset.

[...]

[Løvetandsfnug 1918, s. 127]

2.3 Paralleller

Videre i samme essay kommer han ind på, at digtning ikke er nogen isoleret størrelse, men parallel med og støttende sig til „Tidens Tænkning, Opfindsomhed og Kunst“, som udgør „et helt Stillads af Love og Kendsgerninger“:

[...]

Digteren er paa sin Maade ligesaa ufejlbarlig, som et optisk Instrument. Med sine vaagne Sanser og med sin Indbildningskraft kunstnerisk indstillet paa at fange de Lyglimt, hvormed Tingen røber sig for ham.

Til Stremningens Genkaldelse anvender han Billeder, Ord, Lydtegn, som vaagner til Live af sig selv et Sted i hans Hjerne, og som ikke skal tages for andet end Omskrivninger og Virkemidler.

[...]

[Løvetandsfnug 1918, s. 176]

3. Prosa eller poesi

3.1 Forskellen

Claussen skelnede skarpt mellem prosa og poesi. Optakten til det følgende citat er den, at snart sagt alle afkræver ham hans stillingtagen til alle mulige problemer, fra livsanskuelser til Danmarks militære sikkerhed. Han vægrer sig ved at svare og tilføjer:

[...]

Hvad skal man gøre? Paa Vers har jeg aldrig af Søgelys eller Sirener ladet mig slaa ud af min rigtige Rytme. Men paa Prosa har jeg taget de Videbegærlige ved Armen og stillet dem over for den Kendsgerning, at der altid har været en forstandig Sammenhæng imellem mine Anskuelser.

[...]

[Foraarstaler 1927, s. 7-8]

176

3.2 Hvad verset kan!

Hvad der sker, når verset melder sig og indfanger ordene, ses tydeligt af en episode i *Valfart*, hvor Silvio ved en solnedgang kikker fra et vindue ned i en gård, hvor tre unge piger sidder på en bænk:

[...]

Nu bringer den sirlige Tjener ogsaa et Ringspil til Herskaberne. Og oppe mod Randen af mit aabne Vindu banker mit Hjærte i Hexameter-Takt; thi

Foran Paladset nu fløj, og med Latter, det vingede Ringspil, smidige Kvinder i Silke, bevæbnet' med luftlette Træspid! Lystighed klang paa Terrassen, og Solen gik ned bag Siena. Jeg gentager, akt min evige Lovsang og Klage:

O Gud, hvor er den Sol skøn at bade sig i!

ak Gud, hvor trænger vi alle til Sol,

de forladte Kvinder dernede og jeg ensomme fremmede;

se deres vendte Ansigter, pilsnare Øjne,

alle deres Bevægelser!

Hvor de bader sig i min Soll!

[...]

[*Valfart* 1896, s. 99-100]

4. Verset som indsig

4.1 Aandens Nøgler

Kunne verset opfange uherlige fænomener, kunne det også løse problemer, som her hvor Sophus Clausen beretter om krisen i forfatterskabet omkring *Djævelerier*:

(Motto).

Det er ej stort, hvad vi beretter her,

og ikke nyt og overmaade sælsomt.

12 Sophus Clausen

177

Den bedste Daare bli'r med Tiden tvær,
og grønne Indfald vokser ej paa Træ'r.
Skærsommereventyret skifter Scene,
og Slanger hænger ned fra Edens Grene.
(Djævelier).

En ny eksperimenterende og profan Tone brød ind i mit Paradis, det var Livet, der ikke vilde forliges med mine æoeliske Harper og gav dømsoniske Toner fra sig. Det var Poesien, der forlangte at blive til Virkelighed, ikke blot i et enkelt, men i alle Forhold.

„Ak, giv mig som Afgrunds- og Himmelstormer
det Greb, som kan knytte de tusinde Former,
den Kløgt, som faar Livsens Guldnøgler givet,
kongelig uden at sparke til Livet.“

Det var Synd for al den fredfyldte og nøjsomme Lykke, hvorom vi havde sluttet Pagt. Livets Guldnøgler, som skulde føre os ind til udkaarne Væsner, passede ikke til Dørene, eller bag ved Tærsklen ventede os andre Ansigter og Grimasser end dem, vi havde drømt om. Menneskene var blevet forstyrrede.

Det har været et Mareridt, en Krise, hvor vi frygtede for en Dobbeltthed i Tilværelsen, „en Daarskabsfunke, en Sandhedsgnist, og Verden blev gal, som den skal tilsidst.“ Men ved Eftertanke faldt det os jo ind, at vi endnu havde Kunsten i vort Sind, Tanken til vor Hjælp og med Verset Aandens Nøgle til alle Jordens Værdier. Og her er altsaa Enheden i Tilværelsen fundet. Med disse Nøgler hævder jeg de Samtidiges og min egen Realitet. Jeg hævder Aandens Virkelighed i os alle.

[...]

[Foraarstaler 1927, s. 40-41]

4-2 Aandens enhed

[...]

Alle de Teorier og Ord, man finder paa, maa ses som fam-

178

lende Forsøg, Indledninger til et Udkast, Forslag til en Løsning.

Hvis man vilde betragte Kunstene, Videnskaberne og Religionerne alle som sideløbende Bestræbelser paa hver for sig at udtrykke det mest mulige af det endnu ufattelige, det skønne, det sande, det evige, vilde man komme dem alle nærmere. Og hvis man dertil kunde knytte den Forestilling, at ingen af deres Kilder og Tekster var ufejlbare, selv om de ufejlbarlig syntes at vise ind til en fælles Kendsgerning, en Kerne, en Lov, et Mysterium maaske – (saaledes at gamle „hellige“ Bøger med deres primitive Forsøg paa at finde og udregne Gud ikke maatte tages mindre, men heller ikke mere bogstaveligt end moderne Forskere og Tænkeres Forsøg paa at bestemme Forholdet i Rum og Tid og Kraft ved Opstilling af Milliontal med Decimaler) – da var der for os alle, fra de mindste til de største, givet en Mulighed for at skabe med paa Gudebilledet i Mennesket, i Universet og i Evigheden. Ingen Blaserthed kan standse Mennesket, som har faaet Del i den universelle Bevidsthed, og som véd, at ogsaa han hører med ved Forsøgene. – Men at den bedste Skitse, det genialste Udkast i en straalende fuldendt Bog, ikke kan sikre den en Uforgængelighed anderledes end som et Forslag, et Forsøg med et efterlignelsesværdigt Eksempel paa brændende Higen, der samlede sin Kraft til det Overskud af Frihed, vi med en Slags Evighedsformemmelse kalder Aand.

Om det, vi her kalder Aand, nu beror paa noget, der har et for sig virkende mystisk Liv? eller er det en Ytring af Kraft, som synes gjort seende? det kan vi dog nok aldrig faa afgjort med profane Beviser.

Kun dette, at alle Digtninge, Videnskaber og Teologier paa deres vidt forskellige Sprog, i Ord, Toner, Farver eller fysiske og kemiske Forvandlinger, giver Aabenbarelse af en fælles Aand. Dette er min Formodning og Overbevisning.

[...]

[Foraarstaler 1927, s. 44-45]

12*